

Veres András:

„SZERETNÉM, HA SZERETNÉNEK”:

AZ ADY-KULTUSZ JELENTÉSE ÉS JELENTŐSÉGE*

Talán helyesebb, ha előrebocsátom előadásom legfőbb következtetését. Úgy vélem, pontosabban azokkal értek egyet, akik szerint Ady Endre költészetének recepcióját, illetve e recepció alakulását mindenekelőtt az különbözteti meg más jelentős költői életművek utóéletétől a magyar irodalomtörténetben, hogy a korán létrejött és – bár különböző forrásokból táplálkozó, de döntően politikai indítékú – mesterségesen fenntartott kultusza élte elsősorban, ameddig élte. Ebben az esetben *a recepció-történet valójában kultusztörténet*, ami nemcsak rendkívül széles és intenzív hatását magyarázza, hanem azt is, hogy miért váltotta fel szinte szükségszerűen a hallgatás vagy épp az érdemtelen lebecsülés. Amiből persze az is következik, illetve következhet, hogy idővel újra tartalmassá válhat Ady recepciója, talán megcsendesedve, esztétikai jelentését visszanyerve, a korábbi befogadását jellemző végletek nélkül.

Elsőként a kultusza kialakulásáról szólnék. Ez korántsem egy csapásra történt. Feltűnése pillanatában Ady csak igen kis kör figyelmét keltette fel. Fülep Lajos, egyike a keveseknek, aki már az *Új versek* megjelenésének másnapján ujjongva köszöntötte a kötetet, 1969-ben papírra vetett emlékezésében részletesen beszámol arról, hogy kezdetben még a „haladó” szellemiségű elit-társaságában is milyen mérhetetlen ellenszenv fogadta Ady verseit.¹ Hatvany Lajosnak, későbbi pártfogójának is időre volt szüksége ahhoz, hogy felismerje a költő igazi jelentőségét: az *Új verseket* még fenntartásokkal olvasta, a *Vér és arany* után viszont nem habozott beismerni, hogy tévedett, és hódoló vallomását a *Huszedik Században* tette közzé. Az 1907 decemberében megjelent *Vér és arany* győzte meg végképp a kicsi, de elszánt progresszív tábor, hogy megérkezett Ady Endre személyében az új idők új dalosa.

* *Az Ady magyarsága és modernsége* című konferencián 2013. november 21-én elhangzott előadás javított és bővített változata. Előadásomat összefoglaló céllal írtam, és messzemenően felhasználtam *Kosztolányi Ady-komplexuma* című könyvem (Balassi Kiadó, 2012.), valamint más, korábban írt Ady-tanulmányaim megállapításait. Itt csak a legszükségesebb szöveghelyeken jelzem hivatkozásaim forrását.

¹ „Megölték nálunk a magyar dalt, a magyar verset, megfakították a költészetet, elszívták erejét. [...] Ady Endre az új magyar vers megtalálója” – írta Fülep 1906 márciusában (lásd Fülep Lajos: *A művészet forradalmától a nagy forradalomig. Cikkek, tanulmányok 2. kötet*. Szerk. Tímár Árpád. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1974. 143.). Az 1969-es emlékezés kéziratban maradt fenn, címe: *Ady éjszakai és éjszakája*. Könyvkiadása: Fülep Lajos: *Művészet és világnézet. Cikkek, tanulmányok 1920–1970*. Szerk. Tímár Árpád. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1976. 44–77.

Első sikereit politikai és szerelmi költészetével aratta. A kettő természetesen nem egészen ugyanazt a közönséget hódította meg.

Ismeretes, hogy vidéki újságíróként indult, és a fennálló status quo radikális megváltoztatását szorgalmazta. Politikai éleslátása több mint száz év távolságából még inkább figyelemre méltó. Kevesen ismerték annyira az elmaradottságához öntudatosan ragaszkodó magyar mentalitást, mint ő.

Publicisztikája mintegy kísérleti műhelye volt költészetének. Első jelentős kötetének, az *Új versek*nek már a nyitó darabja is egyik politikai cikkének attitűdjét és kifejezés módját veszi át.² Eredetisége a szimbólumok használatában mutatkozott meg először.

A politikai szimbólum szükségképpen totalizáló és egyszerűsítő. Ady úgy próbálta meg kiaknázni a szimbólumok egységesítő képességét, hogy közben igyekezett megszabadulni az álságosnak tudott egyszerűsítésektől. Először a publicisztikájában kísérlete meg azt, hogy a jelképeknek *összetett jelentést* tulajdonítson (amihez hozzátartozott, hogy a készen talált szimbólumokat eleve gyanúval fogadja, és saját leleményeit állítsa helyükbe). Tulajdonképpen így járt el a „magyar Ugar” költőjeként is.

Rendkívüli hatását *konfrontatív magatartásának* köszönhette elsősorban. Egy fölöttébb ellenőrzött ideologikus térben, a sokat sulykolt jelszavak világában, lépett fel Ady a maga új, a beidegzéseket mélyen sértő jelképeivel, és ezeket a protestáló gesztus túlfűtött, felfokozott modalitásával emelte a versek centrumába.

Kevésbé szokás emlegetni, hogy a rá jellemző politikai érdekltség merőben szokatlan volt a századforduló magyar költészetben. Bár a reformkor közéleti lírája és főként Petőfi nyomán a politikai költészet elvileg polgárjogot nyert, a kiegyezést követően a líra megújítói gondosan kerültek a politikát. Ady „életes” költészete merőben más világot vetített olvasói elé, a mindennapok „közönséges” gondjait is költői témának tekintette. Még a legelszántabb híveinek is idő kellett ahhoz, hogy politikai verseit ne tekintsék költőietlen szövegeknek, sőt úgy fogják fel őket, hogy a politikát akarják meghódítani a költészet számára.

Kifejezetten szerencséje volt, hogy éppen az 1905-ös kormányzati válság kritikus időszakában találta meg saját költői hangját. Így fogékonyabb közönségre talált, s maga is visszavonhatatlanul elköteleződött a demokratikus átalakulás mellett. Ismeretes, hogy Vészi József, a liberális *Budapesti Napló* szerkesztője hozta lapjához

² Az 1903 júliusában publikált *Bilek* című cikk volt az 1905 decemberében megjelent *Góg és Magóg fia* előzménye.

(és egyáltalán Budapestre), s költőként is, újságíróként is favorizálta őt. A *Budapesti Napló* a darabontkormány felhivatalos lapja lett, Ady pedig szerepet vállalt az általános választójogért folytatott küzdelemben, s a kormány bukását követően a költő szinte menekülni kényszerült az országból.

Ekkortól datálható személyes barátsága Jászi Oszkárral és formálódó polgári radikális körével. Jászi nagyon hamar felismerte Ady költészetének értékét, de csaknem kizárólag a politikai lírája iránt mutatott érzékenységet. Pártfogásába vette őt, bevonta minden általa vezetett szervezetbe, a szabadkőműves Martinovics Páholytól a Polgári Radikális Pártig. Jászi Oszkár az egész progresszív tábor meggyőződésének adott hangot, amikor azt írta, hogy „miként Petőfi tisztábban szimbolizálja a 48-as nemzedék forradalmi magyarságának egész érzésskáláját és célkitűzéseit, mint Kossuth vagy bárki más a vezető politikusok közül: azonképpen Adyt fogja tanulmányozni a jövő történetírója, ha a huszadik század Magyarország nagy lelki krízisét megérteni törekszik.”³

A Jászi Oszkár mögött felsorakozó tábor persze nem volt valami nagy. Ady valójában kockázatot vállalt a korabeli politikai nyilvánosságban, amikor a polgári radikálisok és szociáldemokraták kisebbségi álláspontjához csatlakozott.

Ő pedig felbecsülhetetlen értéket jelentett Jásziék számára, már csak azért is, mert a maga törzsökös magyarságával mintegy „birtokon belüliként” képviselte azokat a nyugati értékeket, amelyeket a konzervatív és idegengyűlölő úri Magyarország kozmopolitaként utasított el.⁴ Látomásszerű tájverseiben a kulturálatlan magyar glóbuszt egyszerre szembesítette a művészet és a kultúra „fővárosával”, Párizssal (a történeti térben) és (a mitikus időben) a költészet és a magyarság feltételezett keleti őshazájával, a legendás Gangesz parti tájjal.

A magyarság mozdíthatatlanságának élménye („Ez az egyetlen ország, ahol még a természettudományi törvények is csődöt mondanak” – írta Ady 1907-ben) tü-

³ Jászi Oszkár: *Egy verseskönyvről*. (Eredeti megjelenése: Világ, 1914. február 22. 5.) Új kiadása: Jászi Oszkár *publicisztikája*. Válogatás. Vál., szerk. és a jegyzeteket készítette Litván György, Varga F. János. Magvető Könyvkiadó, Bp. 1982. 208. Jászi Oszkár a *Ki látott engem?* című Ady-kötet megjelenése alkalmából írta cikkét.

⁴ Az *Ady magyarsága és modernsége* című konferencián Tverdota György előadása („Add ki a jussomat: pénzt, paripát, fegyvert”. *Ady magyarsága*) állította középpontba, hogy Ady „oppozíciós nemzettudata a birtokon belüliek testvérharcára épült”, s az ő ellentmondásos helyzetét a „fajából kinőtt magyar” formula fejezi ki legtalálétabban. „Nem jelent ez kevesebbet – tette hozzá Tverdota –, mint hogy Ady a nemzettudatba, annak legteljesebb érvényben tartásával bevezette a társadalmi antagonizmus, a nemzet belső szétszakadásának képletét.” Kosztolányi Dezső 1929-ben írt Ady-ellenes pamfletjében jó érzékkel pécézte ki költőtársa pozíciójának problematikusságát, amikor érzékeltette a plebejus fellépés és a kisúri öntudat között feszülő ellentétet: „Ady szintén demokrata, de túlon túl sokat emlegeti, hogy úr is, Ond vezér ivadéka.” – Kosztolányi Dezső: *Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Ady Endréről* (1929), in Uő: *Tükörfolyosó. Magyar írókról*. Szerk. és a jegyzeteket készítette Réz Pál. Osiris Kiadó, Bp. 2004. 380.

relmetlen radikalizmusát *messianisztikus* csodavárásra kárhoztatta. „Nem kellene Budapestről kisöpörni minden budapestit – olvashatjuk ugyanabban a cikkében –, csak ki kellene cserélni őket. Mágnsái, hivatalnokosított dzsentrije, gazdag zsidói, agyvelőtlen polgársága, hatalmas iparlovag-kasztja, írói és művészei például undorítók.” De a lebonyolítandó csere ellentételeként csak a bizonytalan tudott jövőre és a nem kevésbé bizonytalanul körvonalazott alsó néposztály felemelkedésére tudott hivatkozni: „Kiké legyen Budapest és kiké legyen ez az ország? Csak azoké, akik lent vannak s akik igézett népe a kultúrának. De ez talán nem is a jövő zenéje, ez egy erőszakolt álom.”⁵

Ady messianizmusa következett Jásziék *ambivalens* pozíciójából. Programjuk első pillantásra nem a nyugati minta mechanikus átvétele volt, hanem az annak árnyoldalait elkerülő, *javított* változaté. Valójában amikor *egyszerre* akarták a polgárosodást és a vele járó negatív következmények elkerülését, – elődjeikhez, Eötvös József centralista köréhez hasonlóan – nem csupán racionális és pragmatikus ösztönüknek engedelmekedtek, hanem a kapitalizmussal szembeni eredendően értelmiségi, „emberbarát” nézőpontból megfogalmazott erkölcsi fenntartásaiknak is érvényt kívántak szerezni. Miközben a magyar megkésetttség miatt radikális változásokat sürgettek, ugyanakkor – a maguk citoyen eszményének magasáról – korlátozták volna a kapitalizálódás ütemét. Jászi egyenesen rossz néven vette, hogy a tőkésék a profitot hajszolják, ami jól érzékelteti, hogy mennyire volt tisztában a közgazdasági egyszereggel.⁶

Nem kevésbé volt átütő hatású Ady szerelmi lírája. Sinkó Ervint (mint visszaemlékezésében elbeszéli) tizennégy évesen jegyezte el költészetével *Az én menyasszonyom* című vers első két sora: „Mit bánom én, ha utcasarkok rongya, / De elkísérjen egész a síromba.” „Ady megtanított verset olvasni – írta Sinkó. – Addig a vers vagy ünnepi szavalat, vagy pedig nóta volt. Egyszerre valami egész más lett. Viaskodás magával az étellel, éghíaború és vallomás, kihívás, ujjongás, hadüzenet és sírás. A hófoka miatt.”⁷

⁵ Valamennyi idézet Ady Endre *Kiké legyen Budapest? A jövő zenéje az utcán* című, a Budapesti Naplóban 1907-ben publikált cikkéből való.

⁶ A nyugati minta adaptálásának ambivalens megtélését illetően nincs nagy különbség a centralisták, a századelő reformnemzedéke és a népi írók mozgalma között. Valamennyien gyökeres és teljes átalakulást sürgettek, a magyar gazdaság és társadalom mélyreható modernizációját, de szabályozott keretek között, felülről vezérelve, a *humán* értékeket képviselő értelmiség *felügyelete* mellett. Aufklérista beállítottságuk szembevető: hasonlíthatatlanul többször törődtek az emberek átnevelésével, mint a modern piac megteremtésével.

⁷ Sinkó Ervin: *Ady Endre* (1963), in uő: *Szemben a bíróval. Válogatott tanulmányok*. Szerk. Sükösd Mihály. Gondolat, Bp. 1977. 336–337.

SCHEIBER HUGÓ FESTŐMŰVÉSZ BABITS MIHÁLY PORTRÉJÁT RAJZOLJA, ESZTERGOM, 1926. AUGUSZTUS 18.

TÖRÖK SOPHIE FELVÉTELE

A Léda-versek visszhangja alig volt kisebb, mint a magyar Ugart megjelenítő verseké. A közvélemény joggal látott nemcsak botrányt, hanem lázadást is szerelmükben, hiszen Léda zsidó volt, férjes asszony s idősebb Adynál. Mégis – vagy talán épp a botrány miatt – ezekkel a versekkel barátkozott meg a pesti polgári közönség leghamarabb. Reinitz Béla és mások kifejező, érzelmes zenéjével népszerű szonok lettek, a kabaréműsorok kedvelt számai.

A kialakuló nagyvárosi életmód és a magyar elmaradottság-élmény egyik különös következménye, hogy a századforduló írónemzedékei nemcsak a francia magas kultúra átvételétől remélték a magyar irodalom megújítását, hanem a francia *tömegkultúra* terjedésétől is. Ady együtt emlegette Nietzschét, Heinét és Offenbachot. A franciáktól importált „léha erkölcsű” bulvár színházat és a bécsi közvetítéssel érkezett orfeumi világot is úgy fogadták Pesten, mint az *igazi* nagyváros üzenetét, a *szókimondó* lázadás kinyilvánítását.

Az elmondottak alapján akár azt hihetnénk, hogy Ady csupán költészete lázadó attitűdjének és populáris regiszterének köszönhette sikerét. Csakhogy már a korai lírája is jóval összetettebb annál, semhogy le lehetne így szűkíteni. Példaképpen az ifjú Lukács György Adyról és az új magyar líráról szóló úttörő írását említeném, melyet a *Huszedik Század* 1909-es évfolyamában Jászi Oszkár lehozott, s amely éppen az effajta redukcióval szemben próbált érvelni.⁸ Ha tüzetes szövegelemzésnek vetjük alá, kiderül, hogy korántsem a forradalmár Adyt ünnepelte. Az első pillantásra elismerőnek tűnő kiinduló állításáról („Mert hiába minden, Ady mégis a magyar versek Adyja elsősorban, a forradalom nélküli magyar forradalmárok poétája.”) kiderül, hogy valójában úgy értendő: a magyaroknak igazában csak ez a forradalmas Ady kell, *holott* ő sokkal *több* annál, mint Lukács írja, „egy nagy, misztikus érzés kiáradása mindenfelé és mindenhová”⁹ Jászi azt hitte, hogy mint ő, Lukács is a magyarságverseket preferálja – azaz éppúgy félreértette a cikk intencióját, mint utóbb, marxista korszakában maga Lukács is, aki a forradalmár Ady apoteózisának vélte hajdani írását.¹⁰

Adynak abban is szerencséje volt, hogy a *Budapesti Napló* kihullása után az 1908-ban induló *Nyugat* lett verseinek legfőbb fóruma. Nemcsak első munkatársa a lapnak, hanem példaképe, lobogója és logója is. Már 1909-ben a *Nyugat* külön Adyszámot adott ki. 1913-tól szerkesztőként is feltüntették a nevét. Mivel a folyóiratot irányító Osvát Ernő kizárólag a művészi minőséget vette figyelembe, Ady versei már csak ezért is hamar esztétikai mércévé váltak az új irodalom hívei körében. (S figyelemre méltó, hogy a *Nyugatot* lebecsülő avantgárd költők is elismerték őt, pontosabban egyedül Adyt ismerték el.)

Más kérdés, hogy a körülötte kialakult kultusz éppen a leegyszerűsítő értelmezésekhez köthető; a közvélemény figyelmét felkeltő viták egy pillanatig sem korlátozódtak tisztán esztétikai szempontokra.

Itt kisebb kitérőt kell tennem. A 19. század elején és derekán még a nemzeti irodalom megteremtéséért folyt a küzdelem, az iskolai kánon a klasszikus görög és latin irodalomra épült. A reformkorban az irodalmi élet még igencsak kicsi és belterjes volt. A szélesebb közönség hazafias ügynek tekintette ugyan a magyar nyelvű irodalom támogatását, ezért pártolta, de nem olvasta. Csak a kiegyezés után alakult ki először a

⁸ Lukács György: *Új magyar líra*. Huszedik Század, 1909. október. Kötetben in Uő: *Ifjúkori művek (1902–1918)*. Szerk. Tímár Árpád. Magvető Kiadó, Bp. 1977. 247–263.

⁹ I. h. 248., illetve 250.

¹⁰ Részletesebben írtam erről: Veres András: *Dilemmák és lehetőségek a mai Lukács-kutatásban*. *Fordulat*, 10. szám [2010. december] 106–120.

magyar irodalomnak olyan kánonja, melyet az állam elfogadott s melynek érvényt szerzett az iskolai oktatás is. A népnemzeti irányzat hivatalos pártfogását nagyban segítette, hogy a századvégen már nem rendelkezett politikai szempontból veszélyes mondanivalóval, ugyanakkor hivatkozni lehetett forradalmi múltja dicsőségére. A hivatalos ideológia a jellegzetes magyar életformát változatlanul falusiasnak, a magyar életszemléletet pedig „józanul idealistának” hitte és hirdette. Nem akarta tudomásul venni az új városias kultúra térnyerését. De a századvég liberalizálódó, sőt liberálisnak is nevezhető légkörében a kultúra rendőri felügyeletére már és még nem volt lehetőség.

Ezért is okozott oly nagy riadalmat konzervatív körökben Ady és az új irodalom jelentkezése a századelőn. Az Ady körül fellángolt csatározások első nagy hulláma *A Holnap* nevű nagyváradi költő társaság 1908-ban megjelent antológiája miatt tört ki. Nem egészen érthető, hogy a már országosan ismert Ady miért ment bele egy ilyen szövetségbe – a remélt anyagi előnyök mellett talán az irodalmi élet decentralizálásának lehetősége is vonzotta. De éppen az utóbbi volt különösen aggasztó a konzervatívok számára, akik a „bűnös” Budapesttel szemben előszeretettel hivatkoztak a törzsökös magyar, „józan” vidékre. Gróf Apponyi Albert kultuszminisztertől Berzeviczy Albertig, az Akadémia és a Kisfaludy Társaság elnökéig, gróf Tisza István miniszterelnöktől Rákosi Jenőig, a befolyásos újságcézárig számos nagyság sietett megbélyegezni a „dekadens” lírát.¹¹

Adyt is hírlapíró vénája segítette abban, hogy befolyásolni tudja a vele kapcsolatos közvélemény alakulását. Alighanem ő az első irodalmunk történetében, aki nemcsak ambicionálta, de képes is volt előidézni saját kultuszának kiépítését. Petőfit még szerkesztőjének, Vahot Imrének kellett reklámoznia és sztárolnia (aki olyan képet igyekezett a közönséggel elhitetni, hogy Petőfi teljesen műveletlen, borissza cimborá s mindenkifölött tetőtől talpig magyar ember – ennek érdekében védecént állandóan magyaros öltözékben járatta). Ady viszont amikor csak tehetette, maga kezdeményezett, cipőit Nizzából rendelte, szívesen láttatta magát dandynek, sikerültebb fényképeit képeslapként küldte el híveinek. Szerb Antal gonoszkodó megjegyzése szerint „ha nem született volna vezérnek és szimbolikus életnek, akkor is azzá tette volna

¹¹ A fölvetett legfőbb vádpontokat a pályakezdő irodalomtörténész, Horváth János így foglalta össze: „Új lírikusaink különösen három ponton mondtak nemet a mi addigi általános igenünkre. Erős, de sohasem támadó, sohasem fitogtatott nemzeti érzés és fajszeretet; tisztes, férfias szemérem; s világos, közérthető beszéd: azt hittük ez a három végérvényesen megmarad, vagy legalább nyíltan meg nem támadatik a magyar irodalomban.” (Vö. Horváth János: *Ady s a legújabb magyar líra*. Benkő Gyula cs. és kir. udvari könyvkereskedése, Bp. 1910. 14. Új kiadása in Horváth János: *Irodalomtörténeti és kritikai munkái V. kötet*. Szerk. Korompay H. János, Korompay Klára. Osiris Kiadó, Bp. 2009. 275.) Maga Horváth az első két pontban egyetértett a kritikusokkal, de az érthetelenség vádjá alól felmentette Adyt, és megkísérelte szimbolizmusát megfejteni.

emésztő vágya, hogy mindenki róla tudjon, és róla beszéljen, hogy közismert legyen, mint egy teniszbajnoknő vagy egy soká körözött gyilkos.”¹²

Ismételten viták középpontjában állva, a közvélemény Adyt *totális lázadónak* tekintette, aki kedvét leli a normák fölforgatásában. S nem csupán a különféle tabuk ledöntéséről és a költői illetékesség radikális kiterjesztéséről szólt ez, hanem egy szándékosan kirakatba tett, folyamatos botrányokozásról is. *Nietzscheánus küldetés-tudatról, hírlapírói kivitelben*. Ady féltékenyen örködött költői elsőségén, és nem egyszer elhatárolódott saját táborától is. Közönsége ahhoz szokott hozzá, hogy őt igazán olvasni nem lehet másként, mint „állandó viaskodással és állandó megütőközéssel.”¹³ Tulajdonképpen a túlméretezett hírlapi támadássorozatnak köszönhető, hogy az új magyar költészet akkora figyelmet keltett.

Egy pillanatra előreugrok az időben. Ismeretes, hogy Kosztolányi Dezső 1929-ben közzétett hírhedt „különvéleményében” egyszerre támadta Ady személyét és kultuszát.¹⁴ Vele szemben sokan, mint Babits Mihály, megvédték Adyt, de nem tagadták a kultusz kártékonyágát. Ám az is előfordult, mint Lengyel Menyhért vitacikke, amely nem Ady vette védelmébe, hanem *magát a kultuszt*. Lengyel arra hivatkozott, hogy Ady fellépése előtt alig olvastak verset Magyarországon, és „abban a felzúdulásban, rengeteg vitában, rajongásban, ellentmondásban, melyet maga körül keltett, irtózatossá egyben szelíd erejével egyszerre divatba hozta a lírát.” Nemcsak a maga számára „nyerte meg a líra nagy csatáját”, hanem az egész költőnemzedéknek (benne Kosztolányinak) is.¹⁵

Az 1910-es évek verselgető fiataljai anyanyelvükként beszéltek és idézték Ady költészetét. De igazi kultusza csak a halála után kezdődött. Ebben meghatározó szerepe volt az 1914-es háborúban kezdeményezett újabb nagy támadássorozatnak, illetve a háború elvesztésének.

A konzervatív tábor ugyanis a háború alatt elérkezettnek látta az időt arra, hogy amit nem sikerült 1909–1910-ben elérnie, azt végre keresztülvigye, és leszámoljon Adyval is, a *Nyugattal* is. Az utóbbinak már a neve is gyanússá vált, hiszen a nyugati államok közben háborús ellenfelek lettek. A nemzetárulás vádjá kézenfekvőnek tűnt. A nemtelen támadásoknak csak a magyar hadi helyzet válságosra fordulása vetett véget.

¹² Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Magvető, Bp. é. n. [11. kiadás] 440.

¹³ Keresztury Dezső: *Ady Endre. Hozzászólás egy Ady-ankétához* (1969), in Uő: *Örökség. Magyar író-arcok*. Magvető, Bp. 1970.

¹⁴ Kosztolányi Dezső: *Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Ady Endréről*. Első megjelenési helye: A Tölv, 1929. 13. szám (július 14.), 7–21. Új kiadása: in Kosztolányi Dezső: *Tükörfolyosó. Magyar írókról*, i. m. 373–387.

¹⁵ Lengyel Menyhért: *Utóirat*. Pesti Napló, 1929. július 20. 10.

Ady szereplési lehetőségei leszűkültek, 1918 augusztusáig nem talált kiadót új verseskötetének. Az elhúzódó háború elvesztése miatt kirobbant elégedetlenség 1918 végén kormányzati pozícióba emelte Ady politikai elvbarátait. Nyilvánvaló, hogy korai halála után tág tere nyílt a kisajátításának, és ebben ismét nem a művészi jelentősége játszott a meghatározó szerepet.

Az első határkö az Ady-recepció történetében: ezerkilencszáztizenkilenc. Ekkor lépett színre Szabó Dezső, akinek értelmezésében Ady a magyarság közeli pusztulását vizionáló és népét ettől óvni próbáló próféta, s akinek szavait mintegy *beteljesítette* a világháborús pusztulás és vereség.¹⁶

Addig csupán két nagyobb irányzat uralta az Adyról szóló közbeszédet. A baloldali (a polgári radikális és a szociáldemokrata) értelmezés mindenekelőtt a feudális, úri Magyarország ellenfelét látta benne, az eljövendő forradalmak hírnökét. A *Nyugat* köre viszont a magyar költészet nagy megújítóját, a modern életérzések reprezentatív kifejezőjét és elfogadtatóját méltatta Adyban.

1919-től felzárkózott melléjük egy harmadik irányzat is, melynek a nemzeti radikális irányba fordult Szabó Dezső volt a spiritusz rektora. Miközben kérkedett azzal, hogy nem volt Ady barátja, jóval többre pályázott: Ady szellemi végrendeletének kizárólagos végrehajtója akart lenni. Első lépésként a költőt magányos hőssé próbálta avatni, és szembeállította tényleges elvbarátaival, nyugatos és polgári radikális kapcsolataival. Kezdetben, az ellenforradalom uralomra jutása idején, amikor Szabó Dezső ideológiai vezető szerepet vállalt, Ady politikai költészetét megkísérelte diszkvalifikálni. Később, miután szembe helyezkedett a berendezkedő Horthy-rezsimmel, már Ady forradalmas programját tette magáévá.

1924-ben a költő emléke ellen fellépő Herczeg Ferencet szinte elsodorta, visszafordítva rá a nemzetárulás vádját. Bebizonyosodott – dörögte Szabó –, hogy a „destruktív” Ady látta el fajtája hiteles védelmét, míg az őt támadó Herczeg asszisztált a háborúhoz, a „nagy magyargyilkossághoz”.¹⁷ Szabó Dezső szerint folytatni a régi Ady-vitát egyenlő azzal: úgy tenni, mintha nem lett volna háború, nem követ-

¹⁶ 1919-ben a *Nyugat* Ady-émlékszámában Déry Tibor is, Szabó Dezső is a *nemzet költőjeként* méltatta. Déry Tibor a maga szocialista és avantgárd hite felől közelített Adyhoz, és a marxista világtörténelmi perspektívába állítva minősítette őt a magyarság reprezentatív költőjének. Az „utolsó nemzeti költő”-nek nevezte ugyan (amivel a meghaladandó múlthoz sorolta), de éppen abban látta jelentőségét, hogy az *elmúlás* zseniális kifejezője volt. Szabó Dezső viszont „fajmagyar” nézőpontból értékelte Adyt, s Déryvel szemben nem az „utolsó”, hanem éppen ellenkezőleg, gyakorlatilag az „első nemzeti költő”-ként méltatta Adyt.

¹⁷ Szabó Dezső: *Ady-kérdés (Válasz Herczeg Ferencnek)*. (Első megjelenési helye: Világ, 1924. augusztus 5.) Új kiadása in *Uő: Egyenes úton. Tanulmányok és jegyzetek*. Püski, Bp. 2003. 1. kötet 293–296.

kezett volna be az országcsönkítés. Ezzel hatályon kívül helyezte Ady valamennyi régi konzervatív ellenfelét.

Másik, kisebb hatású, de nem elhanyagolható jelentőségű segítője volt Ady jobboldali elfogadásának Szekfű Gyula *Három nemzedéke* (1920), amely a trianoni katasztrófához vezető utat kívánta bemutatni. Bár Szekfű „politikailag teljesen analfabéta”-nak nyilvánította Adyt, politikai diskurzusának kitüntetett szereplőjévé emelte, és legnagyobb ellenfelével, Tisza Istvánnal együtt méltatta, mint a hanyatló kor két reprezentatív alakját.¹⁸ Tulajdonképpen a magyar hanyatlástörténet érzékeny felismerőjeként, kifejezőjeként és ostromozójaként méltányolta őt.

Szabó Dezső is, Szekfű Gyula is a félreismert próféta szerepét osztotta Adyra, de a politikai jobboldal más-más rétegét szólították meg. Szekfű a nemzeti konzervatívokra volt nagyobb hatással. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter az ő interpretációját követve nyilatkozta Adyról 1924-ben, hogy „igazi tehetség”, és a minisztérium engedélyezte, hogy a költő versei helyet kapjanak az iskolai tankönyvekben. 1928-ban Klebelsberg már egymás mellé állította Vörösmarty és Ady zsenialitását, fél évvel később pedig vezércikkéhez Ady egyik verssorát választotta címnek.¹⁹

Szabó Dezső Ady és a maga radikalizmusát hangsúlyozva elérte, hogy az „ifjú szívekben élék” próféciaja is teljesüljön. Az 1925-ben alakult Bartha Miklós Társaság csak az első volt a sorban, amely a falu és a nemzet felemelésének programjához Ady harcát választotta példaképnek. Három évvel később a *Híd* szerkesztője, Balogh Edgár a népi gondolat jegyében kezdeményezett nagyszabású Ady-ünnepeket Budapesten. A májusi rendezvényen részt vettek az utódállamok magyar diákszervezeteinek küldöttei is. A fő szónok Szabó Dezső volt, aki nemcsak programot hirdetett, hanem felesketett tizenkét diák-„apostolt” Ady nevében a saját tanaira. A tanácskozás időpontjára időzítve jelent meg az *Ifjú szívekben élék. A magyar fiatalság hitvallása Ady Endre költészetének történelmi tanulságai mellett* című röpirat, vagy inkább antológia, melyben Szabó Dezső, Féja Géza, Kodolányi János, Móricz Zsigmond, Juhász Gyula, Kodály Zoltán és mások írásai szerepeltek.

A népi tábor nem volt egységes Ady megítélésében (például Illyés Gyula nem tartozott rajongói közé). De a legtöbben mítoszt építettek alakja köré.

¹⁸ Vö. Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. ÁKV–Maecenas Könyvkiadó, Bp. 1989. 362–377. Szekfű persze nem tett egyenlőségjelet Ady és Tisza – „az anarchia és beteg dekadencia lantosa” és „az erkölcsi rend” „titáni erőfeszítések közt harcoló” „ércalakja” – közé.

¹⁹ Az utolsónak említett cikk: Klebelsberg Kunó: *Szabad-e Dévénynél betörnöm új idők új dalaival?* Pesti Napló, 1929. május 5.

Féja Géza egyenesen népköltővé léptette elő, aki nem annak indult ugyan, de később azzá vált: „ihlete egészen élete végéig folytonosan emelkedett s ihletében mindinkább néptudattá, népsorssá szélesedett. [...] Ady igazi fejlődése az *Illés szerében* s részben a *Szeretném, ha szeretnének*-ben kezdődik. Itt kezd tudattá tisztulni benne az eddig kifejezhetetlen magyar mithológia. [...] Ady modora! Tagadhatatlanul biblikus, apostoli modor volt. Ady a reformáció s antireformáció korának kemény, ihletett, súlyos ideákkal s érzésekkel küzdő nyelvére emlékeztet. Ő éppen úgy küzdött a nyelvvel s a nyelvért, mint a XVI. s XVII. század, melyek a közből és a semmiből kezdtek világot teremteni. [...] Sokban a generációja bűne, hogy még nem látjuk a teljes Adyt...”²⁰

Bár a mitologikus látásmód nem állt távol Adytól, nagyfokú elszegényítés költészetét erre a rétegre szűkíteni. Amit Féja Ady nyelvének bonyolultságáról ír, eleve ellentmondott annak, hogy népköltővé avathassa. S éppen a bibliás nyelvezet, illetve annak protestáns prédikatori változata (amivel Ady is gyakran élt kései lírájában) bizonyult költésze leginkább romlandó részének, mellyel nemigen tudott mit kezdeni a 20. század második felének közönsége.

Németh László pedig Adyt megtette a maga harmadik utas álláspontjának elődjévé, és a költő kapitalizmuskritikáját a városi Magyarország ellen próbálta fordítani.²¹ Németh a nemzeti kultúra fejlődését szervesnek képzelte, a magyar polgárosodást viszont szervetlennek – az utóbbit zsidó, német és szláv asszimilánsok által kézben tartott folyamatként írta le, aminek eredményeként az ő arcukra formálódott a magyar kultúra és a kulturális elit kiválasztódása. Németh László úgy hitte, hogy Ady nyomdokain jár – holott az éppen azért bírálta a magyar polgárságot, mert nem tartotta eléggé radikálisnak a feudális világ felszámolásában.

Külön kell szólni arról, hogy az elcsatolt magyar területeken elemi erővel tört ki a nemzeti önsajnálát által táplált Ady-kultusz. Igen találónak tartom Kemény István *Komp-ország, a hídról* című 2006-os esszéjének alábbi gondolatmenetét: „Ady lett az a költő, akinek rosszkedvében is hitt a magyar ember, mert akár ostorozott, akár simogatott, mindig hízelgett neki. Ady egész költésze egyetlen hosszú hízelgés a

²⁰ Féja Géza: *Adyért*. Előőrs, 1929. augusztus 3. 5–6. Féja a Kosztolányi vitáirata nyomán kirobbant vitában alakította ki álláspontját, melyet a később írt magyar irodalomtörténetben is képviselt.

²¹ Németh László már az 1920-as évek derekától kiállt Ady kultusza mellett, de csak az 1939-es *Kisebbségben* című munkájának a magyar irodalomról adott, rendkívül elfogult folyamatrajzában biztosított neki megkülönböztetett helyet. Jóllehet már eltávolodott Szabó Dezsőtől, de tulajdonképpen őt követte abban, hogy irodalomtörténeti víziójában egymásba zárul mint kezdet és mint tetőpont Berzsenyi és Ady.

magyar léleknek. Azt sugallta neki, hogy a magyar nép Isten másik választott népe. [...] Célja és küldetése van. Mindezt az Ady-költészet nem kimondja, hanem egyszerűen *úgy szól* a magyarokhoz a maga bibliás, prófétás nyelvén, ahogy csakis egy választott néphez lehet szólni.”²²

Az utódállamokban kialakult Ady-kultusz erejét mi sem mutatja jobban, mint hogy versei tankönyvben és érettségi tételként először Erdélyben szerepeltek, 1919-ben.²³ Post mortem diadalútjának talán legjelentősebb állomása az 1927-ben megjelent *Magyar fa sorsa. A vádlott Ady költészete* című könyv, melyben Makkai Sándor, az erdélyi egyházkerület püspöke vette védelmébe és ajánlotta az ifjúság figyelmébe a költőt.²⁴ Munkája az anyaországban is nagy figyelmet keltett, és heves vitákat váltott ki, sokan perújrafelvételt emlegettek.

A hivatalos Magyarország pedig folyamatos nyomás alatt állt, mert szembesülnie kellett az utódállamok Ady-kultuszával. E történet egyik látványos, de eredménytelen epizódja volt, amikor 1927 elején Berzeviczy Albert bejelentette a Kisfaludy Társaság egyik ülésén, hogy a „kettészakadt” magyar irodalmat újra kellene egyesíteni, Adyt pedig rangján értékelni. Ám a szakadásért és a költő kritizálható vonásaiért kizárólag a *Nyugat* körét tette felelőssé.

Tehát az 1920-as évek Ady-kultusza leplezetlenül politikai indítékú volt. Az új költőnemzedék azonban hátat fordított Adynak. Még akik nagyra tartották őt (mint József Attila), azok sem látták poétikai örökségét folytathatónak. A húszas évek költőinek szemében ugyanis a szimbolizmus halott volt, kétségbevonhatatlanul. Az Adyt leegyszerűsítő és eltorzító új kultusz meglepte és elidegenítette korábbi híveit is. Komlós Aladár igen pontosan jellemezte a kialakult helyzetet: „Az történt, hogy legújabbban a konzervatív fiatalság már-már elszántabban kezdett lelkendezni Ady Endréért, mint az a réteg, amely legelőször szállt síkra *Az Ős Kaján* poétájáért. Úgy látszik, mintha a konzervatív fiatalság csak most érkeznek el Adyhoz, míg a költő első hívei – épp annál a nyugtalan, mohó érzékenységnél fogva, amely annak

²² Kemény István: *Komp-ország, a hidról*. Holmi, 2006. február, 225. Kemény cikke tulajdonképpen *A Komp-ország poétája. In memoriam Ady Endre* című kötet (vál. és szerk. Domokos Mátyás. Nap Kiadó, Bp. 2005.) recenziójából bővült esszévé. A cikkre Arató Lászlónak az *Ady magyarsága és modernsége* című konferencián elhangzott előadása (*Ady az iskolában*) hívta fel a figyelmemet.

²³ Az 1929-es revíziós vitában Spectator (Krenner Miklós) írása hivatkozott erre – vö. Spectator: *Ady az erdélyiek lelkében*. A Toll, 1929. 18. sz. (augusztus 18.) 13.

²⁴ Makkai Sándor: *Magyar fa sorsa. A vádlott Ady költészete*. Erdélyi Szépművés Céh kiadása, Cluj–Kolozsvár 1927., illetve Soli Deo Gloria kiadása, Bp. 1927.

idején Ady azonnali értékelésére képesítette őket – már tovább szaladnak első szerelmüktől új ingerek felé...”²⁵

Kosztolányi nyilván számolt mindezzel, amikor 1929-ben felemelte szavát a fokozódó Ady-kultusz ellen. Abban a tudatban tette ezt, hogy a költészet jogait védi a politikusokkal és egyéb illetéktelenekkel szemben.

Vitairatának egyik érdekes ellentmondása, hogy miközben a kultuszt konzervatív jelenségnek tartotta, akadálynak az új irodalmi korszak kibontakozása előtt, mégsem erre hivatkozott. A magyar klasszikus költészet színvonalához képest ítélte kevésnek Adyt és eltévelyedésnek az „írástudatlanok” rajongását. Bizonyára úgy gondolkodott, hogy egy tömeghatás ellenében hasonló erejű tömeghatást kell felmutatni (amilyennel a nemzeti irodalmi kánon feltehetően rendelkezik). Így viszont éppen ő került abba a látszatba, hogy konzervatív.²⁶ Csak nagyon kevesen ismerték fel Kosztolányi elégedetlensége mögött a megújulás szándékát, így Németh Andor – ő is csak évek múlva – vagy Vas István, akiben a konzervatívnak vélt Kosztolányival szembeni fenntartásokat éppen a bálványdöntés miatt érzett csodálat győzte le; mint utóbb megfogalmazta, hamarabb vette észre Kosztolányi bátorságát, mint költészetét.²⁷

Kosztolányi vitairatának másik, talán leginkább félreértett gondolata, hogy Ady messianizmusát nem csupán saját tragikus világgépe alapján utasította el (ahogy értelmezni szokás), hanem a valóságtól elrugaskodó, tévútra vezető volta miatt is. A különvéleményét támadók ellen írt válaszában fennmaradt töredékei között szerepel a következő, szerintem kulcsjelentőségű reflexió: „Nem láttam még földet, ahol ennyire gyűlölték volna azt, ami van, értéket, a tudást, az írni tudást és annyira szerették volna azt, ami nincs: a jövőt [...] az alkotni vágyást és nem az alkotást.”²⁸

Talán ennek tükrében kellene olvasni az 1929-es szöveget is: „Lehet, latin műveltségem és hajlandóságom tesz képtelenné arra, hogy bármely ilyen mítoszt, bármely ilyen bölcséletet elfogadjak. Szeretem az élet tragikumát színről-színre, a maga nyersségében, a legnagyobb fényben szemlélni. [...] E messianizmus [...] nem meri tudomásul venni a könyörtelen, pogány természetet, melyben sokkal több rejtély van és rémület,

²⁵ Komlós Aladár: *Ady-revizió?* (Első megjelenési helye: Korunk, 1929. 10. szám.) Új kiadása: *Tárguló irodalom. Tanulmányok, esszék, kritikák.* Magvető, Bp. 1967. 372. Komlós Aladár a Nyugat második nemzedékéből egyike a keveseknek, aki mindvégig kitartott Ady jelentőségének elismerése mellett.

²⁶ Erről részletesen írok a *Kosztolányi Ady-komplexuma. Filológiai regény* című, már hivatkozott könyvemben.

²⁷ Vö. Vas István: *Nehéz szerelem.* Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1972. 547–548.

²⁸ Lásd Kosztolányi Dezső: *Diktatúra és irodalom. Válasz, vallomás,* in Uő: *Kortársak I.* Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta Illyés Gyula. Nyugat, Bp. é. n. [1940.] 296., illetve új kiadása: in Kosztolányi Dezső: *Tükörfolyosó. Magyar írókról,* i. m. 723.

mint efféle kölcsönként kabbalisztikus építményben. Ez eltakarja előle, ami igazán fontos, létünk változhatatlan sirlmát...²⁹ Nem kétséges, hogy Kosztolányi Schopenhauert követő világlátása pántragikus volt, de a népboldogító délibábokkal, megváltásesz-mékkal szembeni bizalmatlansága – az ő 1919-es tapasztalataival és a húszas-harmincas évek fejleményeivel szembeesítve – aligha nevezhető megalapozatlannak.³⁰

A Kosztolányi különvéleménye nyomán kirobbant vita önmagában is bizonyította az Ady-kultusz erejét, s hatása továbbgyűrűzött még jó félévszázadon át.

A *Toll* című tabudöntögető hetilap újabb ankétot szervezett 1938-ban.³¹ Az ekkor harmincas éveiben járó költőnemzedék még határozottabban határolta el magát Ady költészetétől, mint korábban Kosztolányi. Legjelentősebb tagjai, Vas István és Weöres Sándor egyaránt korszerűtlennek mondták Adyt. Mindketten beszámoltak korai rajongásukról és az utána bekövetkező csömorről, s vitatták az Ady-tábor egyik fő érvét, azt, hogy költészete annyira sokszínű volna. Vas István korántsem állt egyedül azzal a véleményével, hogy többre becsüli Ady politikai attitűdjét, mint költői teljesítményét. A kultusz még 1938-ban is olyan eleven volt, hogy e nyilatkozatok közbotrányt váltottak ki.³²

Évtizedekkel később, egy 1969-es interjúban Vas István ekképp emlékezett vissza a történetekre: „Sok olyasmit írtam már életemben, ami felháborodást váltott ki,

²⁹ Kosztolányi Dezső: *Az írástudatlanok árulása*, i. h. 378.

³⁰ Két és fél évvel később, 1932-ben egy nem kevésbé szenvedélyes vitairatában Kosztolányi Arany János írói bátorságát vette védelmébe Móricz Zsigmonddal szemben (Kosztolányi Dezső: *Író és bátorság. Válasz Móricz Zsigmondnak*, in *Uő: Nyelv és lélek*. Vál. és sajtó alá rendezte: Réz Pál. Ostris, Bp. 1999. 553–565.). Ebben kertilés nélkül támadta a 20. századi kollektivisták népboldogító törekvéseket: „Úgy gondolom, nem teszünk jó szolgálatot az irodalomnak, ha a költőt – az egyéni élet nemes és szeszélyes bolygóját – bármiféle érdek szolgálójává nyomorítjuk, akár az emberiség szolgálójává is. Ez a század szadista. Kéjes örömet leli abban, hogy ezen vagy azon a címen boldogítsa az embert, ha mindjárt bele is döglik [...] hogy megsemmisítse a boldogság egyetlen szigetét, az egyéni életet, és mindenkit egy sötét, szellemi kaszárnyába zárjon. Ez a folyamat – jobb- és balfelé egyaránt – tagadhatatlan. Sorvad az egyéni élet. Helyébe a tömegélet lép. Az egyén szabadságát, függetlenségét, öncélúságát – legnagyobb emberi kincsünket – mind hangosabban erkölcsatlenségnek nevezik, ellenben a tömeg zsarnokságát szabadságnak, a tömeg erőszakosságát igazságtevésnek, a tömeg önzését erkölcsnek. Nekünk, íróknak [...] nincs túl sok okunk tapsolni ennek a zsarnokságnak, [...] s legkevésbé cselekszünk bölcsen, ha a költőt is besorozzuk ebbe a hadseregbe...” (I. h. 561–562.)

³¹ Sietve jegyzem meg, hogy maga A *Toll* távolról sem volt Ady-ellenes beállítottságú. Olyan jelentős munkatársai, mint Komlós Aladár vagy Németh Andor, rendkívül nagyra értékelték Adyt, igaz, máshol jelölték ki az életmű csúcását. Komlós a *Vér és arany* kötetet ítélte Ady felülmúlhatatlan teljesítményének, Németh viszont kései költészetét, *A magunk szerelme* kötetétől kezdve, amely már nem a szimbólumok, hanem a mítoszok nyelvén szól. Komlós ugyanis a Nyugat modernségéhez kapcsolódott, és fenntartásai voltak az avantgárral szemben, míg Németh idejétmúltnak tartotta a Nyugatot, és közel állt Kassákhhoz, Déryhez és más avantgárd költőkhöz.

³² Faludy György kénytelen volt időn túl, a vita lezárása után megtenni hozzászólását, látszólag Adyt védve nemzedéktaival szemben, valójában azért, hogy nemzedékét próbálja menteni a közfelháborodással szemben.

de olyan őszintét, holmi rendszerektől, politikától független felháborodást, legközvetlenebb barátaim körében is, még nem tapasztaltam soha. Ady körül olyan tabu légkör volt és van, talán még mindig, amiben nehéz költőről beszélni.” A jelenről pedig ezt mondta: „Holott ma Adynak nincs eleven hatása, igaz, hogy az egész régi költészetnek sincsen. Tehát az egész József Attila előtti költészetnek. Sőt úgy látom, Adynak már az öt követő nemzedékekre sem volt semmi *költői* hatása. Az első olyan költő, akiben Adynak valamilyen folytatása él tovább, az Juhász Ferenc.”³³

Vas István persze némiképp túlzott, mert Ady költői attitűdje nem csak Juhász Ferenc számára jelentett mintát. Hiszen a két háború között Szabó Lőrinc *Semmiért egészen* című versének alighanem az ő szerelmi lírája nyitott utat, mint ahogy 1969-ben (a Vas Istvánnal egy időben véleményt mondó) Nagy László a következő mondattal zárta nyilatkozatát: „Nekem Ady Endre ostora tetszik.”³⁴ Más kérdés, hogy az effajta mintakövetés nem volt éppen gyakori.

A történelem különös fintora, hogy 1945 után a magát szocialistának hirdető pártállam hasonlóképpen emelte az irodalmi kánon élére Adyt (Petőfi, Móricz és József Attila társaságában), mint félévszázaddal korábbi elődje a népnemzeti irányzatot. És az iskolákban és az ünnepségeken éppúgy kiüresedett szavallattá degradálódott, mint hajdan Petőfi és Arany.

Politikai költészete látszólag teljes elismerésben részesült, csak hogy most is elhallgatták, sőt tagadták szociáldemokrata és polgári radikális kötődéseit (e tekintetben Lukács György hasonló határozottsággal járt el, mint 1919 után Szabó Dezső).³⁵ Az életmű ideológiai szempontból nem tetsző részét a „két lelkű”-nek nyilvánított (tehát hol harcos, hol pedig csüggeteg) költő dekadens hajtásaként marasztalták el. Az ifjúkorában Ady-hívó Révai József, aki az 1940-es–1950-es évek fordulóján a kultúrpolitika teljhatalmú irányítója lett, a „külön utalok és külön nem enyhülök” sor költőjét a tömegek arisztokratikus megvetésével vádolta.³⁶ Ezt még Király István is megsokallta

³³ Lásd Vas István nyilatkozatát, in *Ifjú szívekben élek? (Vallomások Adyról)*. Sajtó alá rendezte Vezér Erzsébet. Petőfi Irodalmi Múzeum–Népművelési Propaganda Iroda, Bp. 1969. 64.

³⁴ *Ifjú szívekben élek?*, i. m. 121. Az eredetiben kurzíválva.

³⁵ Ezt a hagyományt az irodalomtörténész Király István is követte 1970-ben megjelent, a beérkező Adyt tárgyaló monográfiájában.

³⁶ Révai József kritikája eredetileg az 1940–41-ben Moszkvában írt, itthon 1945-ben publikált tanulmányában jelent meg (*Ady*. Szikra K., Bp. 1945.). Bár Révai számos részletkérdést értelmezett viszonylag árnyaltan, alapbeállítottságát pórén tárja elénk e mondata: „Mert Ady tragikuma... az volt, hogy nem tudta megtalálni a helyes választ azokra a kérdésekre, melyekre a bolsevizmus adta meg a választ.” Révai József: *Ady Endre*, in: *Uő: Válogatott irodalmi tanulmányok*. Kossuth K., Bp. 1968. 84.

(igaz, negyedszázadot várt vele), és megvédte Adyt, joggal hivatkozva arra, hogy az inkriminált *Mégsem, mégsem, mégsem* című versét a háborús hisztéria közepette írta, amikor igencsak indokolt volt a költő radikális elhatárolódása a manipulált, háborúért lelkesedő tömegetől.³⁷ (Révai különben, aki az erotikát illetően viktoriánus elveket vallott, a századelő erénycsőszeihez hasonlóan foglalt állást abban is, hogy a Léda-szerelem alacsonyabb rendű, mint a házassággal szentesített Csinszka-szerelem – következőképp a Csinszka-versek a jobbak.³⁸)

Az 1960-as években viszont, amikor a politikai enyhülés a hivatalos irodalmi kánont is átrendezte, és a „Lobogónk: Petőfi” jelszavát felváltotta a „Lobogónk: József Attila”, valamiképpen átsiklottak Ady felett.

A hivatalos kánon által nyújtott védelem persze kétarcú jelenség: egyfelől prolongálja az elismerés fenntartását, másfelől viszont alássa azt. Az 1960-as évektől Ady presztízisének alakulásában mindkét tendencia megfigyelhető. De nem lehet folyamatos háttérbe szorulását kizárólag a kultúrpolitika számlájára írni. Keresztury Dezső 1969-ben úgy látta, hogy mindenekelőtt a klasszikusok közé emelkedés ártott meg Ady népszerűségének.³⁹

Halálának 50. évfordulóján Vezér Erzsébet és a Petőfi Irodalmi Múzeum megkezdte a kor számos jelentős alkotóját, hogy mondjanak véleményt róla. Sokan osztották Keresztury véleményét. „Kellene, szükséges volna, hogy Ady költészete ugyanúgy adjon valamit egy mai fiatal számára is – jelentette ki Weöres Sándor. – [...] Csakhogy nálunk – Isten tudja, miért –, a múlt múzeumává, vagy mauzóleumává válik. Nagyon kevés élő hatást desztillálnak ki belőle a fiatalok. Valahogy mindig csak az utolsó irodalmi periódus él, annak sem annyira az értékei, mint inkább a furcsa, jellegzetes figurái. A múlt nálunk elhal.”⁴⁰

Többen gondolták azt, Ady népszerűség-vesztése annak köszönhető, hogy jobbra csak a politikai költészetét propagálták. Figyelemre méltó Vas István polémiája Lukács Györggyel (melyre a költő később is hivatkozott). Lukács ugyanis úgy hitte, hogy az Ady költészete iránti ellenérzések valójában politikai platformjának szólnak. Vas István joggal válaszolta erre, hogy neki éppen Ady politikai kiállása tetszett azelőtt is, neki a költészetével volt baja.

³⁷ Vö. Király István: *Intés az őrzőköz. Ady Endre költészete az első világháború éveiben. 1914–1918.* Szépirodalmi K., Bp. 1982. 1. kötet, 408.

³⁸ Révai József: i. m. 117–118.

³⁹ Lásd in *Iffjú szívekben élek?*, i. m. 46.

⁴⁰ I. h. 74.

Eörsi István sajátos különvéleményt képviselt. Ekkor is a „legidősebb magyar költő”-nek tartotta Adyt, aki kimerülhetlen harcával kényelmetlenné vált az utódok számára: „Az igazságok nem költői privilégiumok immár, kikerültek az utcára és eközben be is sározódtak valamelyest. Az új szereposztásban a költő nem lehet vátesz, hős, de még gyújtópont és választóvíz sem. Ehhez járul, hogy az Ady halála óta eltelt időszak darálómalmi elől menekülő költők bensőleg is fokozódó mértékben alkalmazkodtak új lehetőségeikhez, és ezek alapján bámulatra méltó életműveket hoztak ugyan létre, de többnyire az alkalmazkodás abszolutizálásának megideologizálása segítségével. Ebben azonban jó néhányukat zavarta Ady.”⁴¹ **Eörsi** persze (Nagy Lászlóhoz hasonlóan) 1969-ben már csupán figyelemre méltó kisebbségi álláspontot képviselt.

A többségi álláspontot ugyanis sokkal inkább a kötet címében szereplő kérdőjel jelezte (*Ifjú szívekben élek?*). Mert a második világháború idején induló-eszmélkedő költőnemzedéknek Ady megkerülhetetlen élménye ugyan, de később szükségképpen elfordult tőle és József Attilát választotta kalauzájának. Alighanem Pilinszky János foglalta össze legfrappánsabban a nemzedékinek is tekinthető álláspontot: „Ady ébresztett rá a költészet értelmére tizennégy éves koromban. Mégis tökéletesen megértem, miért hanyatlott napjainkban költészetére iránti szeretetünk, lelkesedésünk. A koncentrációs táborok világa, az egyetlen kis didergő molekulára redukált ember után mit kezdjünk Ady királyi pózaival? József Attila mérésadatai az emberről és a mindenségről kétségtelenül sokkalta pontosabbak, használhatóbbak számunkra.”⁴²

S ehhez képest még inkább lehangoló a kép, melyet az 1997-ben készült, de csak öt évvel később publikált újabb emlékezéskötet mutat.⁴³ Igaz, a rendszerváltást követően nemcsak **Eörsi István**, hanem Petri György is időszerűnek látta Ady politikai attitűdjét és értékrendjét. De a „képviselési” líra általános elutasítása idején uralkodó közhangulatot sokkal inkább jellemezte Balassa Péternek, a korszak reprezentatív kritikusanak az irodalomtörténetet is átrajzoló konklúziója: „A döntő változás az Adyhoz való viszony, amennyiben nagyon sokáig azt gondolta a baloldali hagyomány és a hivatalosság, hogy Ady valaminek a kezdete. Ady nem valaminek a

⁴¹ I. h. 131.

⁴² I. h. 110. Igaz, később Pilinszky hozzászói: „mindennek ellenére – döntően és végérvényesen Ady a legjelentősebb modern magyar költő”. (Uo. 111.) Ez a visszatérő hitvallás persze szólhatott az alkalomnak, az 50. évfordulónak is.

⁴³ *Távolságok a Mostba. Vallomások Ady Endréről*. A kötetet válogatta, szerkesztette és sajtó alá rendezte Vezér Erzsébet és Maróti István. Magyar Irodalomtörténeti Társaság, [Bp.] 2002.

kezdeté, hanem a 19. század lezárása. Nyilvánvaló, hogy a 20. század Kosztolányival, Füst Milánnal és Kassákkal kezdődik, József Attilával folytatódik. [...] Ady nem megnyitás, az *Új versek* voltaképpen a régi versek befejeződései. Az Ady-paradigma a Berzsenyi–Vörösmarty-paradigmának a vége.⁴⁴

Nem hiszem, hogy kimondatott az utolsó szó ebben a kérdésben.⁴⁵ A történelem már oly sokszor játszott Ady kezére – lehet, hogy majd megteszi újra.

⁴⁴ Balassa Péter: *Közös igazság-várakozás*. Jelenkor, 1997. 3. szám (március), 271. (A szöveg a Magyar Rádióban 1996. november 22-én elhangzott beszélgetés lejegyzett változata, beszélgetőtárs: Bán Magda.)

⁴⁵ Bár Kemény István az 1977-es centenáriumi utáni csendet úgy kommentálta, hogy ez volt az utolsó nagy nekibuzdulás ebben az ügyben, mert az Ady-kultuszt kikezdte az idő (vö. Kemény István *Komp-ország, a hídról*, i. m. 222.), ő maga is írt Ady szellemében verseket. S felzárkózni látszanak hozzá az ifjabb költőnemzedékek más tagjai is, így Kovács András Ferenc, Térey János és Erdős Virág.